

СССР. – М.: Наука, 1987. – С. 66]. Як правило, такий обов'язок є умовою укладення інших договорів, іноді істотною.

Але, на нашу думку, вимога страхувати об'єкт страхової охорони впливає саме із закону, тільки страхування в даному випадку є наслідком існування іншого правовідношення. І укладатися таке страхування повинно в такому ж порядку, як і при добровільній формі, у вигляді індивідуально-правового акту – договору. У зв'язку з цим таке обов'язкове договірне страхування, як і добровільне страхування, не може бути у конкретного страховика обов'язковою передумовою при реалізації інших правовідносин (ч. 2 ст. 6 ЗУ «Про страхування»).

Голубєва Н. Ю.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
докторант кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент*

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ СКЛАДНОГО ЗА ЗМІСТОМ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

Одним із недоліків у визначенні зобов'язання як моделі правовідношення є те, що в законодавчому визначенні наводиться елементарна модель зобов'язальних правовідносин (одностороннього зобов'язання, коли на боці боржника тільки обов'язок, а на боці кредитора відповідне право вимоги). За такою моделлю будуються недоговірні зобов'язання. Але, односторонні договірні зобов'язання використовуються досить рідко, в основному коли йдеться про реальні договори, та і в таких договорах часто передбачаються деякі кредиторські обов'язки.

Зміст зобов'язання може мати більш складну структуру: по-перше, боржник може зобов'язуватися вчинити декілька дій, а тому обов'язків у зобов'язанні декілька, і відповідно – прав вимоги; по-друге, обов'язки можуть мати обидві сторони зобов'язання, і відповідно, обидві сторони будуть мати кореспондуючі праву вимоги.

Однак питання існування в цивільному праві взаємних зобов'язань є предметом давньої дискусії.

Залишається відкритим питання: скільки зобов'язань виникає з двостороннє-зобов'язуючого, синалагматичного договору, оскільки, не відповівши на питання, не зможемо дати вірне визначення самого поняття «зобов'язання».

Науковці пропонують декілька варіантів вирішення цього питання. Згідно з першим, із синалагматичного договору виникає декілька «протистих» зобов'язань, що становлять собою поєднання суб'єктивного права й суб'єктивного обов'язку. Відповідно до іншої точки зору, всі взаємовідносини сторін, що виникли на основі договору, є єдиним зобов'язанням, яке в літературі називають: складним, двостороннім, взаємним, синалагматичним, «структурно-складним» зобов'язанням.

З поняття зобов'язання в ЦК України також ніби випливає, що зобов'язання є поєднанням кожного окремого обов'язку з кореспондуючою правоможністю. Відсутність певної вказівки на можливу взаємність у правах та обов'язках сторін зобов'язання у ст. 509 ЦК України компенсується іншими нормами зобов'язального права, які недвозначно вказують на можливість виникнення зобов'язання складного за змістом (взаємного, двостороннє-зобов'язуючого). Розуміння зобов'язання як складного, синалагматичного правовідношення все ж таки випливає зі ст. 510, ст. 538 ЦК України.

Якщо проаналізувати, наприклад, зобов'язання, що виникає з договору купівлі-продажу, виявимо велику кількість обов'язків та прав на кожній із сторін договору. Важко уявити, що для реалізації кожного з цих обов'язків виникає окреме зобов'язання. Така складна схема відносин не виправдана ні теоретично, ні тим паче практично. На виконання своїх обов'язків за договором купівлі-продажу, як і за багатьма іншими договорами, сторони мають здійснити низку дій, які поглинаються єдиним поняттям зобов'язання.

Отже, за сенсом цих статей, зобов'язання – це не обов'язок з правоможністю, що відповідає їй, а увесь комплекс перерахованих у них прав і обов'язків. Відносини, що виникають з однієї підстави, наприклад договору купівлі-продажу, необхідно розглядати як єдине взаємне зобов'язання, тобто зобов'язання, що складається з декількох суб'єктивних прав і відповідної кількості обов'язків.

Усе викладене переконує в тому, що тенденція розглядати зобов'язання як поєднання правоможності з обов'язком – неспроможна. Вважаємо, що більше потребам практики відповідає «цілісне» розуміння зобов'язань, що дозволяє більш ефективно вирішувати питання їх виконання, припинення, застосування цивільно-правової відповідальності й інших наслідків порушення зобов'язання.

Варто враховувати, що ускладнення змісту зобов'язання обов'язками на обох сторонах зобов'язання, у разі якщо у становищі однієї сторони виникли якісь зміни, приводить до того, що обов'язки іншої сторони також мають зазнати змін, інакше та господарська мета, яку ставили перед собою сторони, підпадає під загрозу, що не відповідає ні намірам сторін, ані стабільності обороту. Абсолютно логічно існування взаємних обов'язків сторін у рамках єдиного зобов'язання, що сприятиме збалансуванню інтересів сторін у разі зміни обставин, які супроводжують виконання зобов'язання.

У цьому разі зобов'язання не буде штучно розпадатися на декілька елементарних одиниць, щоб відповідати начебто «істинному» розумінню поняття правовідношення в праві. Поняття «зобов'язання» має охоплювати логічно повну сукупність прав і обов'язків, у якій учасники правовідношин виступають щодо один одного кредиторами й боржниками.

Деякі автори необґрунтовано розширяють межі складного за змістом (взаємного) зобов'язання. Так, вважають, що «зобов'язання, що забезпечується порукою, становить особливу зобов'язальну сукупність (складне зобов'язання), яка характеризується єдністю мети, у процесі досягнення якої перерозподіляються права й обов'язки між кредитором, боржником і поручителем. Порука є елементом системи складного зобов'язання, оскільки поручительство не має самостійної мети окрім досягнення мети забезпечуваного зобов'язання» (Акуленко Е. А. Поручительство в системе сложного обязательства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Елена Александровна Акуленко. – М., 2011. – С. 5).

Звичайно, що договір поруки не може входити в єдине складне зобов'язання із зобов'язанням, яке воно забезпечує. Тут можна говорити тільки про зв'язаність, залежність зобов'язань, але не про їх єдність.

Карабань Я. А.

Суддя Господарського суду Донецької області

ВИКОНАННЯ ГРОШОВОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

1. З огляду на поширеність грошових зобов'язань як форми опосередкування цивільного обігу законодавство, що поширюється на такі зобов'язання, потребує наукового обґрунтування і ретельного опрацювання. Між тим, складається враження, що багато положень чинного на цей час цивільного законодавства, що стосуються виконання грошових зобов'язань, опрацьовані явно недостатньо.

Глава 48 «Виконання зобов'язання» Цивільного кодексу містить низку положень, які стосуються виконання грошових зобов'язань (ст. 533-537 ЦК). Проте тут не вирішуються питання про виконання грошових зобов'язань шляхом передання готівкових коштів і шляхом перерахування платником одержувачу платежу безготівкових коштів. Натомість про розрахунки готівкою і в безготівковій формі йдеться у главі 74 «Розрахунки» Цивільного кодексу, хоч ця глава поширюється на розрахункові правовідносини, до яких грошові зобов'язання не належать. Звичайно, не вдале розміщення в Цивільному кодексі положень про способи виконання грошових зобов'язань не позбавляє ці положення регулятивного значення та здатності конкурувати при правозастосуванні з іншими законодавчими положеннями. Але ж це не виключає необхідності логічного послідовного розміщення нормативного матеріалу.

2. При визначенні строку виконання грошового зобов'язання помічається конкуренція між ст. 539 та ст. 538 ЦК. Судова практика схиляється до переважного застосування ст. 530 ЦК, хоч це видається неправильним. Справа в тому, що правові норми, які встановлені ч. 2 ст. 530 («якщо строк (термін) виконання боржника обов'язку не встановлений або визначений моментом пред'явлення вимоги, кредитор має право вимагати його ви-